

WFH-VERZAMELKRANT 31-40
OVER LEVEN EN WERK VAN
WILLEM FREDERIK HERMANS

Het motorzijspan van Willem Frederik Hermans

Onder redactie van

Max Pam

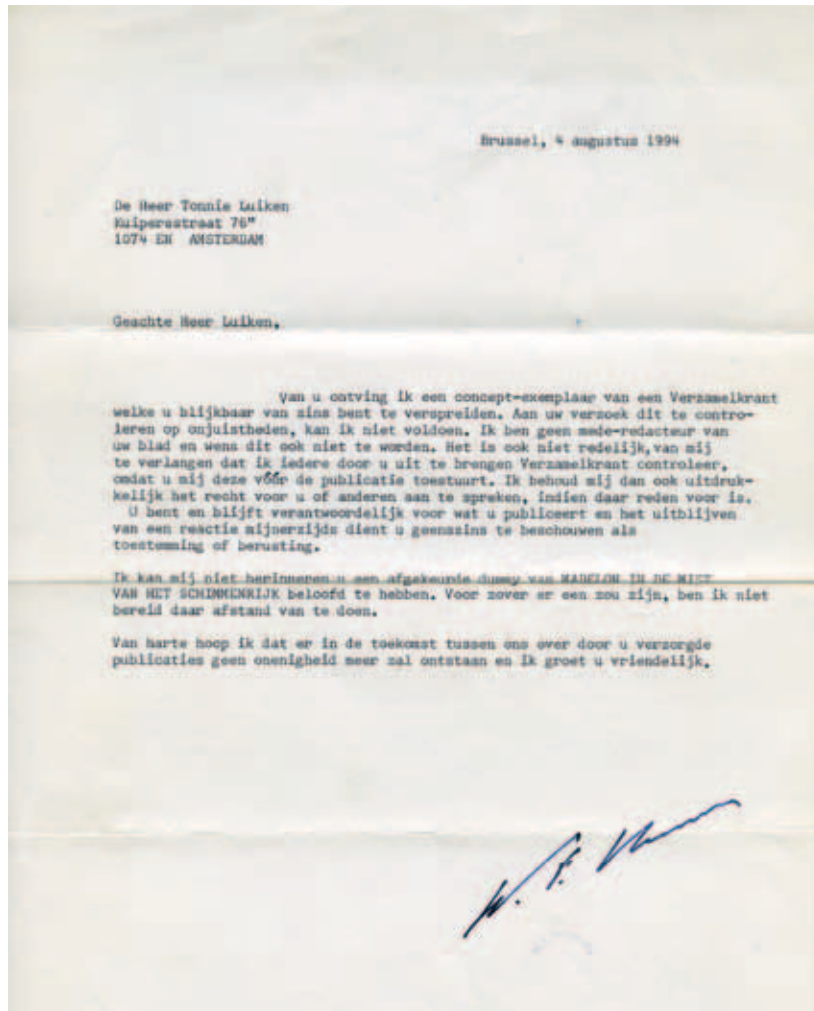
Hans Renders

Piet Schreuders

WM BOOKS
2015

Een gemaltraiteerde fan

HANS RENDERS

W.F. Hermans aan Tonnie Luiken, 4 augustus 1994 (Collectie Renders)

TONNIE LUIKEN is ruim elf jaar geleden overleden. De aanloop naar zijn dood op 10 mei 2004 trad twee maanden eerder in, nadat we op 23 februari van dat jaar zijn geliefde Alice Stroo hadden begraven. Hij zal herinnerd worden als de enthousiaste, om niet te zeggen fanatieke fan van Willem Frederik Hermans en was de initiatiefnemer van de vanaf 1991 verschijnende *WFH-verzamelkrant*. Toen in 1994 ruzie ontstond binnen de redactie, verschenen er voortaan twee Hermans-kranten: de *WFH-verzamelkrant* en het *Hermans-magazine*. Tonnie kon een grote mond hebben, maar iedereen smolt voor zijn enthousiasme en gedrevenheid. En hoewel hij en zijn kornuiten Willem Frederik Hermans soms hinderlijk volgden, heb ik uit de mond van Hermans zelf gehoord dat hij sympathie had voor Tonnie's vasthoudendheid. Zelfs nadat er een rechtszaak was geweest over een publicatie in de *WFH-verzamelkrant* en Tonnie deze titel na de ruzie meenam en nieuw leven inblies, bleef Hermans mild voor hem. Waarschijnlijk omdat Luiken lev en humor had. Hij schreef Hermans een brief waarin hij hem de functie van corrector van het 'doorgestarte' tijdschrift aanbood. En hij kreeg nog antwoord ook (zie hiernaast).

De hoofdredacteur van de *Verzamelkrant* was onverbeterlijk. Hij reisde eens naar Hermans' toenmalige woonplaats Brussel om daar de afvalcontainers van de grote schrijver te inspecteren op paraferalia. De buit was groot. Tonnie vond een stapeltje voorgedrukt briefpapier van een of andere Belgische ziektespaarkas, hetzelfde papier waarop de altijd zuinige Hermans op de achterkant zijn correspondentie voerde. Dolenthousiast was Tonnie met deze vondst en tegen deze achtergrond is het des te chiquer dat de brief van Hermans nooit door hem is gepubliceerd.

Nadat hij was gestopt met zijn tijdschrift, verschenen in 1998 en 1999 nog twee *WFH-verzamelkrant-Sterfboeken*: veel faits divers, bundelingen artikelen en foto's van en over Hermans. Er kwamen weer rechtszaken, want het auteursrecht was geschonden. Het idee voor het boek dat u nu in handen

Tonnie Luiken (foto in *De tweedigheid en de tweedigheid der elementen* van Tonnie Luiken)

heeft is ontstaan uit een lichte ergernis. Elke keer als ik Tonnie tegenkwam zei ik hem hoe storend het is twee boeken de wereld in te slingeren, zo mooi en met zo veel informatie, maar zonder namenregister. ‘Dan mag jij dat zelf maken als deel 3 verschijnt, en dan neem je deel 1 en 2 ook mee zodat we een mooi register op alle delen krijgen.’ Dat derde deel kwam er maar niet, totdat vorig jaar een paar trouwe Hermansverzamelaars weer met het idee kwamen aanzetten. Het maken van het langverwachte register voelt als het inlossen van een ereschuld.

Jammer dat de hoofdredacteur de verschijning van dit boek niet meer kan meemaken. Hij zou net als voor de eerste twee *Sterfboeken* een mooie bijdrage hebben geleverd. Luiken schreef prachtige artikelen in zijn eigen tijdschrift, in *De Groene Amsterdammer* en in *Het Parool*. Zijn artikel over hoe de biografie van W.F. Hermans eruit moest komen te zien, is diepgravend en tegelijkertijd — ook dat was in de geest van Hermans — humoristisch. Want naast alle ellende die hij meemaakte en soms zelf creëerde was Tonnie ook bijzonder geestig. Toen ik aan de biografie van Jan Hanlo werkte, maakte hij een dummy, bedoeld voor de serie *Privé-domein* van *De Arbeiderspers*, waarin hij op het achterplat de biografie alvast aankondigde. Het was de tijd

Jan Hanlo, wie kent hem niet, ontwikkelde zich in zijn moeilijke jeugd tot motorduivel en pederast en kwam herhaaldelijk door zijn malle fratsen in contact met justitie. Beschonken sleepte hij zich in de vijftiger en zestiger jaren door de straten van Amsterdam waarna hij niet zelden terecht kwam in het zijspan van de politie en de dronkemansel van het hoofdbureau van politie.

Hans Renders, doorgewinterd reporter, dook in zijn weinig verheffende leven en stuitte op allerlei gegevens die tot op heden onbekend zijn gebleven. Geen moeite was hem te veel om informatie over de vermaarde dichter boven water te halen. In de nachtelijke uren groef hij het stoffelijk overschot op van zijn favoriete schrijver, brak in bij zijn uitgever Woutertje van Oorschot, het Letterkundig Museum en de Valeriuskliniek en deed de ene spectaculaire ontdekking na de andere. Jan Hanlo, die de openhartige jongen speelde, blijkt in werkelijkheid een dubbelleven te hebben geleid. Zo bleek Jan Hanlo al in zijn jeugd een belastingambtenaar om zeep te hebben geholpen. Hij hokte met oude vrouwen en trok welhaast zijn harde piel van zijn reet in het aanschijn van de Here en de Heilige Maagd Maria. Voorts plagieerde hij *Oote* van een niets vermoedende oom. Deze en nog veel meer onthullingen zijn met smaak bijeengebracht door de auteur in wat zonder twijfel de biografie van de eeuw genoemd mag worden.

Tonnie Luikens ‘dummy’ met ‘flaptekst’ voor de Hanlo-biografie van Hans Renders

dat de kranten elke dag vol stonden over de arrestatie van Marc Dutroux.

Tonnie hield nu eenmaal van zeldzame drukjes en bibliofiele uitgaven in kleine oplagen. Lang voordat hij op 10 mei 2004 een einde aan zijn leven maakte, stelde hij zelf een boekje samen in een oplage van twee exemplaren. ‘*De tweeledigheid en tweedeligheid der elementen* werd geschreven door Tonnie Luiken in februari 1989. Het werd op verzoek van zijn psychiater, mevrouw H. Heller, herschreven van woensdag 11 tot en met maandag 16 januari 1995.’

Geheel in de geest van Tonnie heb ik deze uitgave uit een afvalcontainer gevist vlak na zijn begrafenis. Na die intens treurige bijeenkomst liet een van zijn broers mij twee afscheidsbrieven zien; eentje daarvan was aan ondergetekende gericht. Het stuitte me tegen de borst dat ik dit toch zeer persoonlijke document wel mocht lezen, maar zelfs niet vasthouden, het bleef stevig geklemd zitten tussen duim en wijsvinger van zijn broer. Tonnie vroeg me in die brief zijn archief over Willem Frederik Hermans veilig te stellen en zorg te dragen voor enkele dossiers die op zijn Apple-computer stonden. Door die afscheidsbrief niet aan mij te overhandigen werd meteen zijn laatste wens niet geëerbiedigd. Je kunt maar beter niet doodgaan voordat je alles zelf geregeld hebt, want daarna luistert niemand meer naar je. Samen met Fons Lamboo, een oude vriend van Tonnie, zijn wij toen een paar uur later naar Tonnie’s huis gegaan. Daar was de familie al druk bezig om waardevolle spullen in auto’s te laden en kratten vol papier in de container te dumpen. De Apple-computer was reeds verdwenen.

‘Ik ben een tweeling in alle opzichten, tweeling als sterrenbeeld en tweeling van geboorte, nu ja, geboorte? Ik ben gewoon ter aarde besteld. Nadat mijn moeder zes maanden zwanger was, traden er complicaties op. In allerijl werd ze vanuit onze woonplaats Lisse naar het rooms-katholieke Elizabeth Ziekenhuis in Leiden gebracht. Al vrij snel werd mijn tweelingbroer Jacques geboren. Ik nog niet, ik was speels en had de navelstreng als een galg om mijn hals gesnoerd. Muurvast zat ik, en ik moest met de keizersnede verlost worden. Mijn moeder zei eens dat ik zo groot was als een sinaasappel, een opmerking die door mijn vader werd gecorrigeerd tot twee sinaasappels.’

Het was duidelijk dat ik de geboorte niet zou overleven. De ziekenhuis-pater werd erbij gehaald om mij te dopen. Een naam was er niet voor mij. Ik werd niet verwacht. Ik zou naar de katholieke hemel gaan en werd dus Jo-

zeph gedoopt, naar de vader van Jezus die God de zonde van de schande met zijn eigen vrouw liet bedrijven en zelf onbevlekt en rein de hemel betrad. Net als hij zou ik zuiver en rein in de hemel belanden.

Toen mijn moeder ontwaakte uit de coma, kreeg zij dit verhaal te horen. ‘Jozeph!’, riep zij uit, ‘maar ik wil helemaal niet dat hij Jozeph heet. As hij sterft moet hij Antonius heten, naar mijn oom aan wie ik zulke goede herinneringen heb.’ Daarop zei de pater: ‘Maar mevrouwtje, dan plakken wij die naam er toch gewoon aan vast!’ En aldus heet ik Jozeph Antonius, voor de ene helft gedoopt en voor de andere helft niet. Mijn roepnaam is Tonnie, naar de Heilige Sint Antonius, die alles terugvindt wat anderen kwijt maken. Ik kreeg een scapulier om mijn hals gehangen en werd teruggeplaatst in de couveuse.’

Een verjaardag om nooit te vergeten

‘Een gebeurtenis die ik nooit zal vergeten is de volgende. Mijn broer Eep zat op het internaat en kwam maar zelden thuis. Bij een bezoek besloten mijn ouders hem een pak koffie mee te geven. Dat moest eerst uit de winkel worden gehaald. Zonder dat dat mocht, sprong ik achterop de fiets bij mijn broer om mee naar de winkel te gaan. Thuisgekomen brak de hel los. Ik moest naar bed en ik was de volgende dag niet jarig. De volgende dag was ik wel degelijk jarig, maar ik heb de vrije woensdagmiddag door moeten brengen op het platje achter ons huis. Zou ik daar mijn eerste zelfmoordplannen hebben be- raamd?’

Het lijkt een citaat uit *Fotobiografie* van Hermans, zeker als Tonnie over zijn ouders schrijft: ‘Mijn vader vertelt zelden wat en mijn moeder kakelt alleen maar over de lange afstanden die zij naar school moest lopen. Vreselijk moet dat geweest zijn! Mijn vader heeft een grote verering voor God en voor zijn ouders. Hij werkte bij een of andere baas en droeg zijn zuurverdiende centjes braaf af aan zijn ouders. Dat heeft hij ons vaak voorgehouden, en ook hoe goed hij wel niet was dat dat bij hem niet hoefde. In zijn jeugd volgde hij een cursus metaalbewerken en werd zowaar leraar.’

Tonnie keek met weinig plezier terug op zijn jeugd. ‘Op een keer wilde ik een godsdienstproefwerk ontlopen en spijbelde vier dagen achtereen. Op de laatste dag zwierf ik door Leiden en pikte bij V&D een boek van Jan Wolkers,

Turks Fruit. Ik werd betrapt en moest naar de politie. Ik smeekte hen mijn ouders niet in te lichten, maar zij deden dat toch. Er kwam een huiszoeking die niets opleverde omdat mijn kast op slot zat. Er ontstond natuurlijk wel weer keet thuis. En het eeuwige dreigement om mij van school te halen.

Ondanks het spijbelen kwam ik toch in de vijfde terecht. Zowel voor mijn broer als voor mij was het leven thuis onhoudbaar geworden. Zakgeld werd er niet gegeven. “Heb je soms ‘bijvoeding’ nodig? Is het eten hier niet goed genoeg voor jou?”

De tweeledigheid en de tweeledigheid der elementen is een aandoenlijk geschrift. Je leest het leven van een diepongelukkige en onbegrepen jongen, steeds minder geaccepteerd door zijn omgeving. Tonnie werd ‘hippie’, hetgeen vooral betekende dat hij hasj ging roken. Maar hij bleef ook lezen, en dichten. Samen met een vriend stelde hij in eigen beheer een dichtbundel samen, onder de titel *Bombastiek*. Met genoegen schreef Tonnie jaren later dat die gedichten slecht waren, maar hij verkocht wel enkele honderden exemplaren van dit gestencilde geschrift aan ‘Duitse toeristen die de jaarlijkse bloemencorso in de bollenstreek kwamen bezoeken’.

‘Mijn moeder was een ziekelijke pestbak en dat is zij nog steeds. Zij is een intrigante die alles in het werk stelt om familieleden tegen elkaar op te zetten. Tegen al hun kinderen klagen zij erover hoe slecht hun broers of zus zijn. Het is een en al gekanker. Overigens zijn wij, broers en zus, nog nooit in die pesterijen getrapt, maar miserabel is het wel. Hebben zij zelf niet in de gaten dat zij praten tegen een muur van solidariteit?’

Als kleine kinderen werden wij al getreiterd. Nooit werd je wat gegund. Mijn moeder pikte allerlei spulletjes van ons af, speelgoed en snuisterijtjes. Die vonden wij dan terug in de afgesloten linnenkast. Mijn kastdeursleutel paste ook op die kast. Een enkele keer hebben wij iets teruggepakt. Wij overwogen te zeggen dat mijn Naamheilige, de Heilige Sint Antonius, het kleinnood had teruggevonden. Later schreef ik een gefingeerd verhaal over de diefstal van mijn dagboek dat op die wijze “teruggevonden” werd. In dat verhaal maken mijn ouders een “wonder” mee.

Ik had in die tijd een aquarium met wat tropische visjes. Mijn moeder had de neiging voortdurend de stekker van de verwarming uit het stopcontact te

trekken, zodat ik regelmatig een dood visje zag drijven als ik thuis kwam. Op een keer trof ik zo een zwaardvisje aan, een mannetje, met een zwaardje. Ik heb dat visje uit het aquarium gehaald en ging naar de keuken om het op te bakken. Daar maakte ik een beetje lawaai om mijn moeder naar de keuken te lokken. Toen ze zag wat ik deed, werd ze radeloos. “Wat voer jij hier uit?”, vroeg zij. “Ik ben dit visje aan het opbakken,” zei ik, “dan heb ik er tenminste nog wat aan”.

’s Morgens vroeg lag mijn moeder altijd in bed. Maar wel kwam ze er voortdurend uit om je in de gaten te houden of om je te sarren. Een ramp was het als mijn moeder naar de dokter moest. Dan moest zij zich wassen, iets wat ze volgens mij zelden deed, en dan was het huis te klein. In de regel stond ik dan een half uur eerder op om me rustig te kunnen wassen. Op een keer zat ik me te wassen toen er plotseling koud water uit de kraan kwam stromen. Wat bleek? Mijn moeder had het gas van de geiser uitgedraaid. Uit protest liep ik in mijn blootje de trap af naar de keuken om de geiser weer aan te steken. Mijn moeder was stomverbaasd.

“Ben je helemaal gek geworden,” riep zij, “de hele buurt ziet je nakend!” Symbolisch genoeg demonstreren deze voorbeelden hoe ons iedere warmte werd onthouden door een ijskoude tirannieke heks.’

Nog symbolischer is het onderschrift bij een leeg vierkant vak in deze memoires: ‘Een foto van mijn moeder bezit ik niet. Vandaar een foto van niks: precies wat mijn moeder voorstelt: niks.’

Tonnie vertrok naar Amsterdam, ging Nederlands studeren en kreeg een vriendin. Het liep allemaal goed. Samen met een vriend kocht hij een huisje in Friesland. Na een paar maanden was die idylle alweer voorbij. In de voetstappen van zijn ouders reisde hij naar Semarang in Indonesië. Daar kwam hij tot de schokkende ontdekking dat zijn ouders er een kind hadden achtergelaten. Er was zelfs een graf, maar dat was zo verweerd dat hij uit de inscripties niet eens meer kon achterhalen of het een broer of een zus was geweest. Thuis weigerden zijn ouders erover te spreken: ‘Ach, dat is allemaal zo lang geleden, het stelt niks voor.’

Ook Tonnie’s eigen leven blijkt geheimen te bevatten. In zijn memoires staat hij op de foto met een goedlachs en vriendelijk ogend, donkergekleurd

meisje. ‘Een periode waar ik misschien veel te gemakkelijk overheen stap is de eerste helft van de tachtiger jaren. Ik dronk behoorlijk veel, vooral bier en jenever. Soms rookte ik er ook nog hasj bij. Mijn cafévrienden begonnen een soort coffeeshop, de stichting *Wat nu?*, met subsidie van de gemeente. Ik raakte er ook bij betrokken en at er iedere dag. Soms stond ik achter de bar. Een aantal mensen had een schijnhuwelijk aangegaan. Ik liet mij ook overhalen en trouwde in Londen met de Ghanese Georgina.’

Hij kreeg genoeg van dit rafelige leven en stopte na een behandeling in de Jellinekkliniek met drinken. Hij ging weer studeren, voor leraar Nederlands. De beslissing om ‘een beter mens’ te worden, werd blijkbaar te laat genomen. Tonnie belandde in een psychose. Hij schrijft daar uitgebreid over, ook over zijn psychiaters. Het begin van deze donkere jaren wordt indringend beschreven: ‘Het werd hoe langer hoe gekker. Onderweg werd ik steeds aangesproken over een fles whisky. Een man wilde mijn tas nazoeken op een fles whisky. Dat liet ik niet toe. Ook thuis bleken microfoontjes te zitten. De luidsprekers waren “omgekeerde microfoons” geworden. Ik durfde niks meer tegen mijn poes te zeggen. Ik kreeg berichten ingeseind dat mijn voedsel werd vergiftigd en dat ik al vergiftigd, gedrogeerd was. Ik durfde geen kruimel brood meer aan te raken, ook blikvoedsel vertrouwde ik niet. Het hele huis was vergeven van de microfoontjes, maar ik kon er geen vinden. Uiteindelijk verdacht ik een witte bestelauto van Bang & Olufsen ervan tot de nok toe volgepakt te zijn met geheimzinnige apparatuur. Daarmee konden zij mijn gedachten registreren. Ik durfde niet meer te denken wat ik dacht, werd angstig van alles wat er in mijn hoofd opkwam, angstig dat dit bij de vijand terecht zou komen. Hoe kan ik denken wat ik niet denk? Ik kreeg de ene angstaanval na de andere. De apparatuur registreerde mijn bloeddruk, mijn hartslag, ja, al mijn functies. Mijn gedachten werden door hun bestuurd, ik was een marionet in hun handen. Mijn gedachten waren geen geheim meer, ik was een willoos instrument geworden. Wie zaten er allemaal in het complot? De stamkroegbaas? George? Mijn broer Jacques misschien of anders misschien wel zijn collega, waarmee hij een keer met spoed kwam aanzetten na een alarmerend telefoontje? Zijn collega moest van mij zijn zakken leeghalen, voor ik hem binnen wilde laten. Mijn broer en zijn collega konden praten als Brugman, ik was ervan overtuigd dat mijn wanen niet gelogen wa-

ren, dat ze van A tot Z waar waren. Zij konden mij niet overhalen naar een arts te gaan. Ik voelde mij lichamelijk redelijk, ook al had ik al een lange tijd slecht gegeten. Nu at ik nauwelijks meer. Ik begon door de stad te rennen en te trammen, en kwam erachter dat ik steeds weer door andere mensen werd achtervolgd. Een heel enkele keer trok ik een kroket van een snackbar die ik niet kende en waarvan mijn “vijand” dus ook niet kon weten dat ik die niet kende. Ik kon maximaal één kroket trekken, want zodra ik de zaak binnenkwam zou al het overige voedsel voor mij vergiftigd worden. Ik had geen leven meer, kreeg voortdurend angstaanvallen. Rende als een gek over straat en maakte sommigen uit voor lustmoordenaar en massamoordenaar. Ik meende dat werkelijk. Aan iedereen die ik zag, meende ik bizarre herinneringen te hebben.’ Een verschrikkelijke periode. Tonnie kreeg een vriendin die zelfmoord pleegde door van zeshoog van een flatgebouw af te springen. Zijn vrienden dachten dat hij dit nieuws niet zou kunnen dragen, dus hoorde hij het pas nadat zijn geliefde begraven was.

Het werd tijd dat hij het heft in eigen handen nam, want anderen zou hem niet kunnen helpen. ‘Heel belangrijk is voor mij de *WFH-verzamelkrant*, over *Willem Frederik Hermans*. Als fanatiek verzamelaar van alle publicaties van *WFH*, ook in de tijdschriften en in kostbare, zeldzame uitgaven, wilde ik wat meer doen met mijn hobby. Ik werd oprichter en hoofdredacteur van de *WFH-verzamelkrant*. Het blad is opgericht op 1 september 1991. *WFH* werd toen 70 jaar, de eerste maand noteerden wij al 100 abonnees. De prijs en de kwaliteit van het blad zijn inmiddels fors gestegen, maar de oplage bedraagt nu ongeveer driehonderd exemplaren, dat is wel eens duizend geweest. Het blad doet onderzoek naar allerlei details in het leven en werk van *WFH*. Niets is ons te gek. Een zonderling stofomslag van *Conserve*, het opsporen van 67 oud-medeleerlingen van *WFH*, archiefonderzoek, onderzoek op locatie, interviews enz. Hoogtepunten van mijn speurwerk zijn de verzetsgroep CS6, waarmee *WFH* banden had, en Pieter Blind, de man die *WFH*’s zuster en daarna zichzelf doodschoot. Onlangs publiceerden wij dat *WFH* zich tweemaal wilde opgeven voor de *Arbeits-einsatz*.

Ook de *WFH-verzamelkrant* heeft moeilijke periodes gehad. Ex-medirecteur Bob Polak publiceerde een roofofdrak van *WFH*, waarin *WFH* laakbaar

gedrag in de oorlog wordt verweten: “Jaja, en maar appels eten en maar nasi eten, die Hermans, en in dezelfde maand overleed Anne Frank.” Dat soort “journalistiek”. Tegelijkertijd publiceerde ik in ons blad een onschuldige brief van WFH aan zijn vriend Fokke Sierksma. Die brief had ik gepikt uit de Koninklijke Bibliotheek, stiekem gekopieerd en weer teruggelegd. Er kwam bonje. WFH verdacht mij van het maken van de roofdruk. Ik kreeg een inval en de boel werd in beslag genomen. Er zou een proces komen. WFH eiste 50.000 gulden. Na een aantal spannende dagen viel Bob Polak door de mand en kwam ik eraf met een boete van f1000,- wegens het publiceren van een brief zonder toestemming. Deze affaire heeft een scheuring in de redactie teweeg gebracht. Ik ben na een stop van 7 maanden (overleg met uitgever) verder gegaan met het blad, de wederhelpt is met een ander blad gekomen: *Hermansmagazine*. Maar ons blad is lekker beter. Niet zo mooi als dat van hen, maar niet zo duur en beter... vind ik.’

Ondertussen probeerde Tonnie aan werk te komen. Dat lukte soms voor korte tijd, als hij een invalbaantje voor drie maanden als leraar Nederlands op een LRS in de Bijlmermeer kreeg of een tijdelijke aanstelling op een school in 's Gravenzande, ‘kwart over vijf opstaan en ruim twee uur reizen’. Maar een echte baan zat er niet in, en daarover correspondeerde hij met een keur aan politici. ‘Minister Ritzen schrijf ik herhaaldelijk, hij heeft maar één keer zelf geantwoord. Daar protesteer ik iedere keer flink tegen. Zelfs stuurde ik hem honderd gulden om antwoord te geven op de vraag: Hoe ver mag een Minister gaan in zijn jacht op het geld? En in hoeverre mag volgens u het welzijn van mensen aangetast worden ten bate van welvaart van anderen? Een medewerker stuurde die honderd gulden terug met de mededeling dat welzijn in een democratisch land in Nederland niet ten koste gaat van welvaart. Die vent is gek. “Wie hoort er nu eigenlijk thuis in het gekkenhuis?” vroeg ik Ritzen en stuurde hem vijfhonderd gulden en zijn vrouw een bloemetje van honderd gulden, omdat zij getrouwd is met een harteloos mens, maar ik kreeg opnieuw antwoord van diezelfde vent. Geen bedankje voor die mooie bloemen, niks! Wel mijn geld terug.’ Waarschijnlijk gebruikte Tonnie het voor de productie van zijn pamflet *De mishandeling van leraren. Een zwartboek over minister Ritzen, het Arbeidsbureau, de Sociale Dienst, het onderwijs en de leraren*. Deze publicatie suggereerde een grote actiebereidheid, maar dat ging

samen met andere ambities waarover hij in dezelfde tijd schreef: ‘De voorbereidingen voor zelfmoord gingen gewoon door. Ik hield op met gezond leven, want lang kon dat toch niet meer duren.’

Ongeveer tegelijk met het schrijven van dat pamflet maakte hij zijn eigen rouwbrief.

De vooruitgang

*De kaan, de lange lange kaan
 Waarlangs de bomen, hoog
 Als geheimen staan.
 Naast meer keer ik weerom,
 Ik huichel mijn oud bestaan
 Ik niet meer dan een schijn,
 Ontwaar op de bloestrade wond
 Tussen hemel en aarde in
 Mijn dood,
 Maar verdoukerem aan mijn tranen
 En waan me, mens, voormaant!*

Met verdriet en vooral met vreugde deel ik mee dat ik ben overleden op het moment dat u dit leest. Het leven was kaal, te kaal voor mij.

Tonnie Luiken
 februari 1996

*Lieve Jacques,
 vergeef het mij,
 Je kwellingbroer
 Tonnie*

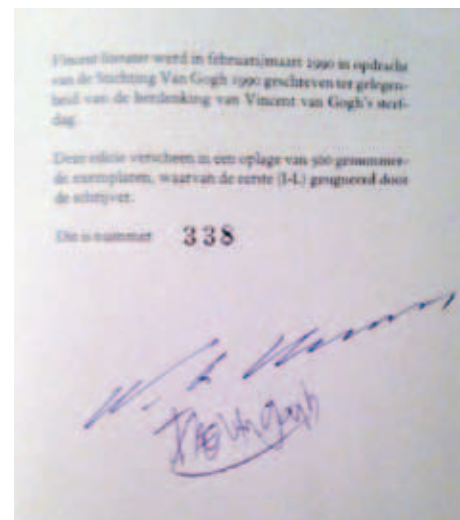
Uit: Marc Schoof, *Giffige vruchten*

‘Ik had al een prachtig rouwkaartje voor mijzelf ontworpen. Het omslag is gepikt van het omslag van *Nagelaten gedichten* van Jan Arends. Deze door mij zeer gewaardeerde schrijver heeft mogelijk, net als zijn collega Jan Hanlo, in de Valeriuskliniek gezeten. Jan Arends woonde boven de bibliotheek op het Roelof Hartplein. Hij pleegde zelfmoord door van zeshoog naar beneden te springen. Het gedicht is gemaakt door een mederedacteur van de *WFH-verzamelkrant*, Marc Schoorl. Bijna al zijn gedichten gaan over leed en zelfmoord. Marc is bezig mijn beste vriend te worden.’

Tonnie leidde twee levens. Het ene gericht op doorleven, het andere gericht op doodgaan. ‘Ik schreef een afscheidsbrief aan Jacques en correspondentiekaarten naar enkele anderen. Voorts ontwierp ik een rouwkaartje met een gedicht van mederedacteur van de *WFH-verzamelkrant*, Marc Schoorl, getiteld “Vooruitgang”, en kocht een scheermesje in een handige houder. Ook had ik al een oude computer en vrijwel mijn hele verzameling van zeldzame werken en eerste drukken van WFH verkocht.’ Een enkel document bewaarde hij, zoals een door Hermans én Theo van Gogh gesigneerd exemplaar van *Vincent Literator*.

De verkoop van zijn verzameling leverde hem meer dan vierduizend gulden op, ‘die bestemd waren voor mijn crematie’. Tonnie had zichzelf een ultimatum gesteld: werk, desnoods vrijwilligerswerk of dood. ‘Mijn uitkering dreigde ingetrokken te worden. Ik kreeg nog een tweede kans, maar was vast van plan om mij tijdens die sessie in de polsen te snijden, als zij zouden blijven weigeren om toestemming te geven voor vrijwilligerswerk.’

De dag ervoor had ik een gesprek met psychiater De Leeuw. Ik vertelde hem dat ik de volgende dag zelfmoord wou plegen. Hij schrok, sprak met mij, maar vond mij wilsbekwaam. Zoals ik alles omschreef was het echt allemaal uitzichtloos. Wij namen afscheid. Die avond, ik had alles al klaar, zag ik op de TV ‘De ronde van Witteman’, een programma over euthanasie. Er was een psychiater die duidelijk maakte dat zelfmoord niet nodig was, als het motief zijn oorsprong vindt in een depressie. Was ik depressief? Of ging het om een balanszelfmoord, een goed overwogen beslissing? Ik belde Korrelatie en sprak een juffrouw die mij meer dan drie kwartier te woord stond. Het was een emotioneel gesprek, ik had moeite mijn tranen te onderdrukken. Ver-

Door Hermans en Van Gogh gesigneerd exemplaar van *Vincent Literator* (Collectie Nico Bennemeer)

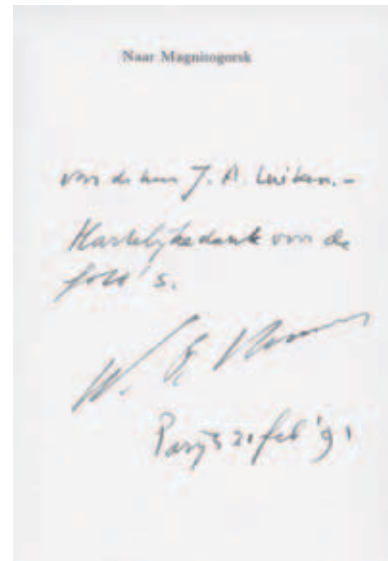
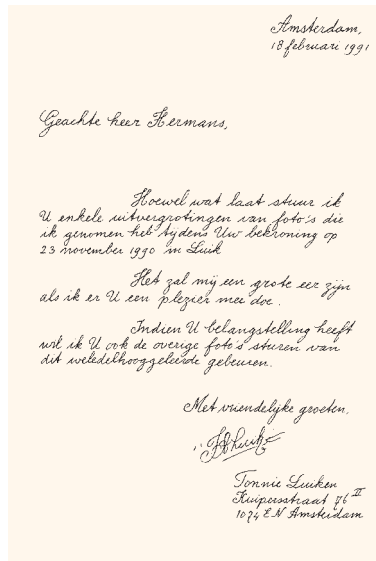
driet had ik wel. Zij maakte mij duidelijk dat ik psychiatrisch nog lang niet was uitbehandeld en dat ik naar de huisarts moest gaan om mij op te laten nemen.’

In dezelfde maand in 1996 schreef Tonnie voor het tijdschrift *De Parelduiker* een artikel over het eenmanstijdschrift *Kamikaze*; met zo'n blad voelde hij zich verwant. Hij eindigde dit stuk met het ominieuze zinnetje: ‘Kamikaze, omdat ik niets heb te verliezen.’

Hij ging inderdaad naar zijn huisarts, en die verwees hem door naar de Valeriuskliniek. Daar werd hij rustiger en zelfs zijn plannen over zelfmoord werden overwonnen. Aan zijn psychiater schreef hij: ‘Ik heb in deze autobiografie veel uit mijn leven verteld. Er is echter één vraag, die hier niet aan de orde is gekomen, maar die mij al mijn hele leven bezighoudt en waar ik maar geen antwoord op weet te verzinnen. Die vraag luidt: Hoe nu verder?’

Alice

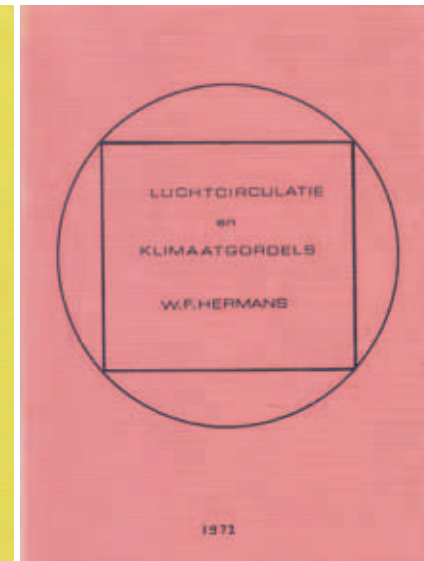
Het antwoord op die vraag diende zich al gauw aan. Zijn liefde voor Hermans

Tonnie's brief aan WFH (links) en het antwoord van de schrijver per kerende post (Archief Tonnie Luiken)

was na het verkopen van zijn collectie zeldzame drukken nog verder getaand toen hij halverwege de jaren negentig de achttien jaar oudere Alice Stroom tegenkwam. Tonnie raakte tot over zijn oren verliefd en dat bleef hij. Toen Alice ziek en zelfs invalide werd, heeft hij haar jarenlang verzorgd, in zijn eigen huis maar ook lange periodes in verzorgings- en ziekenhuizen. Dat men vreemd opkeek als hij met Alice in zijn gemotoriseerde bakfiets door de stad reed, kon hem niets schelen. Zijn trouw aan haar nam soms bizarre vormen aan. Hij was er heilig van overtuigd dat de medische staf van de instellingen waar zijn 'meisje' verpleegd werd, haar expres slecht behandeld had, zodat zij zou sterven. Een komplot is pas een echt komplot als je er rotsvast in gelooft. Hij moest en zou een patiëntenbelangenvereniging oprichten, een politieke partij of anders een knokploeg, teneinde alle dossiers boven water te krijgen. Maar ondertussen stierf Alice toch echt.

Vaak kreeg Tonnie door zijn charmante en handige manier van praten

Twee door Hermans in eigen beheer uitgegeven studieboekjes (Archief Tonnie Luiken)

ook nog een voet tussen de deur bij de media. Hij bouwde een indrukwekkend archief op over de medische missers waarvan Alice het slachtoffer was geworden, ging naar het Binnenhof en sprak daar politici aan. Maar niemand kon hem helpen. Alice was dood en de medische instellingen die haar verzorgd hadden, beschikten over goede advocaten. Zijn heilige opdracht om een misstand aan de kaak te stellen, wekte overigens wel de sympathie van menig politicus. In zijn nalatenschap bevinden zich aardige brieven van onder anderen Henk Kamp, die hij eerder zomaar op het Binnenhof had aangesproken, en Harry van Bommel. Zijn liefde voor Alice was schrijnend. Toen hij voor de deur van een instelling in hongerstaking ging, moest hij die opgeven omdat het niemand opviel wat hij daar dagenlang buiten deed. De weken na haar dood vroeg hij aan zijn vrienden of ze met hem mee wilden op pelgrimage, met de auto langs de plekken waar hij en Alice zich gelukkig hadden gevoeld. Het waren de meest desolate plekken die je kunt verzinnen: een weg-

restaurant, een tankstation. Op die plekken, waar men niet raar opkeek van dit unieke stel, hadden zij de menselijke warmte gevoeld die zij steeds meer nodig hadden, maar minder kregen. Toen zij gestorven was, kon Tonnie niet meer verder.

Op 29 april 2004, iets meer dan twee maanden na de dood van Alice, werd mijn boek *Gevaarlijk Drukwerk. Een vrije uitgeverij in oorlogstijd* bij uitgeverij De Bezige Bij gepresenteerd. We hadden nog overwogen om de Romeinse cijfers in vijftientig luxe exemplaren door Tonnie te laten kalligrafieren, omdat hij zo'n prachtig handschrift had. Om een of andere reden kwam dat er niet van. Tonnie was wel op de presentatie en vond het schitterend. Achteraf realiseerde ik me pas dat hij er zo keurig uitzag, in pak. Hij zag daar allerlei mensen die hij ooit in zijn polemieken had aangevallen. Zo nu en dan kwam hij gnuiwend naast me staan: 'Zie je die meneer daar. Wat dóet die hier! Ik dacht dat ik die definitief de mond gesnoerd had.' Bij het weggaan nam hij de tijd voor het afscheid, met een handdruk, een klap op de schouder en een met nadruk uitgesproken dankbetuiging terwijl hij mij lang en indringend aankeek. Die heeft een leuke avond gehad, dacht ik nog. Niet wetend dat hij toen al bij 10 mei in zijn agenda had geschreven: 'Hoera, eindelijk dood!'.

En Tonnie was een man van afspraak-is-afpraak, ook als hij die alleen met zichzelf maakte. Dus werd hij op 10 mei dood gevonden, vlakbij het graf van Alice en in dezelfde greppel als waar ooit het stoffelijk overschot van Corrie Hermans werd aangetroffen, vermoord door haar minnaar en neef Pieter Blind, de politiemans wiens verleden door Tonnie zo intensief onderzocht werd.

Enkele passages uit dit artikel werden eerder gepubliceerd in: Hans Renders, 'Ten slotte. Tonnie Luiken 1953-2004', in *Het Parool*, 15 mei 2004, en Hans Renders, 'Hermans-magazine nummer 50', in *Vrij Nederland*, 5 juni 2004.

*Met grote verslagenheid geef ik u kennis van het overlijden,
na een langdurige lijdensweg, van*

Alice Stroo

in de leeftijd van 68 jaar.

*Door een nacht, hoe zwart, hoe dicht
voert de Herder mij in 't eeuw'g licht.*

Fannie Luiken

*Er is gelegenheid tot afscheid nemen en condoleren op zaterdag 21 februari van 11.00
tot 11.45 uur in 't Uitsluitencentrum Zuid, Fred. Roeskestraat 91 te Amsterdam.*

*De begrafenis zal plaatsvinden op maandag 23 februari om 9.30 uur op begraafplaats
Buitenveldert, Fred. Roeskestraat 103 te Amsterdam.*

*Na de plechtigheid is er tevens gelegenheid tot condoleren in de ontvangkamer van de
begraafplaats.*

*Met grote verslagenheid geven wij u kennis van het overlijden, na een langdurige
lijdensweg, van mijn zoon, onze broer, zwager en oom*

Tonnie Luiken

in de leeftijd van 50 jaar.

*Door een nacht, hoe zwart, hoe dicht
voert de Herder mij in 't eeuw'g licht.
Verenigd met zijn Alice.*

*N.H.B. Luiken
E.W. Luiken - Dijkstra †
Nico en Jas
Jaap en Adie
Henk †
Eep en Michika
Mieke en Steve
Jacques
Neven en nichten*

*Tonnie is overgebracht naar 't Uitsluitencentrum Zuid, Fred. Roeskestraat 91 te
Amsterdam, alwaar geen bezoek.*

*De begrafenis zal plaatsvinden op maandag 17 mei om 12.30 uur op begraafplaats
Buitenveldert, Fred. Roeskestraat 103 te Amsterdam.*

*Na de plechtigheid is er gelegenheid tot condoleren in de ontvangkamer van de
begraafplaats.
Vertrek vanaf 't Uitsluitencentrum Zuid om 12.15 uur.*

*Amsterdam, 11 mei 2004
Correspondentie-adres:
E.W. Luiken
Scharstraat 4
1317 PP Almere*